

AZ ÚJJÁSZÜLETŐ ISKOLA

A negyedszázados évforduló ünnepi eseményei mindenkit, akinek van mire visszagondolnia, emlékezésre késztetnek.

De vajon megengedheti-e magának a történész, az objektív tények elemzője s az írott dokumentumok kutatója, hogy ne csak emlékezzen, hanem negyedszázad előtti élményeket papírra is vessen?

Negyedszázadonként egyszer — talán igen. De akkor sem azzal az igénnyel, hogy „történelmet” írjon, hanem, hogy szubjektív élményeket, egyéni emlékeket rögzítsen. Vajon tanulságosak-e, feljegyzésre méltóak-e ezek az élmények? Ennek eldöntése a jövő történészére vár.

Visszaemlékezéseim fonala a magam újságcikkeinek sorozata. 1945 őszén ugyanis mint „pedagógiai riporter” kezdtem pályámat. Hogy ez mi volt? Jó ideig magam se tudtam pontosan. Mire pedig kialakult volna, 1947 novemberében megszűnt a lap — a Magyar Szovjet Társaság képes folyóirata, a *Jövendő* —, amely ennek a sajátos műfajnak teret adott.

Az ilyen jellegű kezdeményezések egy feledhetetlenül lelkes kommunista pedagógusnak, ÁDÁM ZSIGMONDNAK — MAKARENKO egyik legelső magyarországi népszerűsítőjének, a hajdúhadházi gyermekváros későbbi létrehozójának és igazgatójának — nevéhez fűződnek. Ő adta közre azt a pedagógusokhoz szóló felhívást a *Jövendő* hasábjain, amely pedagógiai tárgyú, jellegű írások beküldésére szólított fel s amelyre magam is jelentkeztem. Az aztán már a lap szerkesztőin, ARANYOSSI PÁLON és BÉKÉS ISTVÁNON múltott, hogy mint pedagógus-riporter a lap állandó munkatársa lettem.

1945 karácsonyán jelent meg az első cikkem: „*Demokráciát játékszágba!*”

Mert bármennyire hihetetlennek tűnik ma már: 1945-ben a játékokat is újra kellett értékelni, újjá kellett teremteni. Hiszen már iskolás volt egy olyan generáció, amelyik addig még nem játszhatott gumilabdával. „Pedig micsoda gyönyörűek voltak a piros, meg a kék, a nagy fehér pöttyökkel”, — ábrándozik a riporter, majd így folytatja: „Pedig ma már nyugodtan lehetne a szobában labdázni, nem kellene félni az ablakokat”. (Gyorsan felejtők kedvéért: mert — nem voltak . . .)

A béke vágya, amelyet akkoriban sokan a pacifizmussal azonosítottunk, a gyerekjátékokkal kapcsolatos óhajainkat is áthatotta: azt kívántuk, ne gyártssanak többet játékkatonát, puskát, „Ne csak új tankönyveket gyártssunk, hanem szakemberek bevonásával új, olcsó, demokratikus szellemű játékokat is; játszhasson végre „civilekkel” is a kisgyerek, orvossal, kalauzzal, szabóval . . . Ne mindig csak katonával. Tankok helyett traktorokat, kis ágyúk helyett cséplőgépeket adjunk a kezükbe és juttassuk vissza régi pozíciójukba a Paprika Jancsit, meg Vitéz Lászlót.”

Feltétlen béke-törekvéseim helyességében, eredményességében akkor kezdtem először kételkedni, amikor az Andrásy úton — a mai Népköztársaság útján — járvor egy fára kötözve a következő, ceruzával írott kis cédulát fedeztem fel:

„Rollerozni engedlek csúzli gumiért! Rózsa u. 57. fölcint 7.”⁴

A Nagy Cserélések időszaka volt ez — mindenki kínált valamit valamiért. Szegény kis rollertulajdonos a Rózsa utca 57-ben azonban bizonyára nem is sejtette, miért maradtak el az ajánlkozók. Negyedszázad távlatából ma már nyugodtan bevallhatom: azon nyomban leszereltem a fáról a kis „hirdetést”, s ma is őrzöm, mint kortörténeti dokumentumot.

Dehát 1945—46 telén nem a játék volt Budapesten a legégetőbb probléma. A pedagógus-újságírónak, ha életközvetben akart maradni, nemcsak azzal kellett foglalkoznia, hogy mivel fog játszani holnap, hanem azzal is, hogy *mit ebédel ma a pesti kisgyermek*.

Íme az óvodások ebédje:

„Sok, sok éhes pici száz s mit kapnak? Babot, szóját, sárgaborsót meg cukrozatlan feketét. Ezeknek a gyerekeknek a szója jelenti a kolbászt, a húst és még sohasem ettek szegénykéek egy rendes békebeli ebédet. Mennyit hallottunk azelőtt rossz étvágyú, enni nem akaró gyerekekről, s nem is volt gyerek, aki szerette a spenótot . . . Ma pedig mindent megesznek ezek az éhes apróságok, úgy kanallazzák a sárgaborsót, mint a mennyei mannat — az egyik kisgyerekeknek még a füle is csupa borsó; úgy siet, nehogy a „repetát” a többiek elegyék előle. Az egyik sarokban egy hatéves magyaráz: „Tudjátok amikor még élt az anyukám, ilyen vastag kenyereket hoztam magammal tízóraira, kettőt egymásra rakva. És vaj volt rajta, meg szalámi — három . . .” A többiek hitetlenkedve hallgatják: „Óvó néni, az Andris hazudik . . .”, kiabálja egy kis árulkodó. Mert a Piroskát, meg a Hófehérkét elhiszik, de ezt a „mesét” a szalámis-vajas kenyérről nem . . .”

Ezek a sorok felidéznek ennek az időszaknak egyik legmegdöbbentőbb gyermek-hazugságát. Mert az valóban hazugság volt. A Nemzeti Segély egyik gyermekotthonában kisfiúkkal, kislányokkal beszélgettem, erről is, arról is. Egyszerre csak az egyik, öt év körüli fiatalember kéréstelenül a családjáról kezdett mesélni: „Nekem öt testvérem van, fiúk, meg lányok. Van apukám, anyukám meg sok nagymamám és nagypapám . . .”

Talált gyerek volt: egy ház romjai között akadtak rá, teljesen egyedül — egyetlen hozzátartozója sem maradt életben . . .

S egy riportrészlet hasonló témáról:

„Augusztai telep. Mindenfelé szenny, piszok, nyitott bűzlő latrinák és négyezer ember számára két vízcsap. Egy Habsburg-főhercegnő nevét viseli ez a nyomortelep és nem oktanul . . . Bemegyünk az egyik lakásba, lyukas tető, földpadló, az ablakra itt már papír sem jutott. A két rozzant ágyban nyolcan alusznak, az anya, meg a két gyerek. Apa nincs, a legidősebb fiú tartja el a családot. Nem is kell megkérdezniem mit csinál, hiszen olyan közel van ide a Teleki tér . . .”

Mindenfelé gyerekcsoportok játszanak. Golyóznak. Két kis agyaggyolyóval legalább huszan. A golyók boldog tulajdonosa is a Telekire jár, ott szerezte a golyókat (eredetileg négy volt) egy pár cipőfüzőért, amit állítólag az iskolában kapott. Odébb a földre húzott vonal-iskolában „iskolást” játszanak.

Ha rossz idő van, a szobában játsszák ugyanezt. Ott is van megfelelő föld hozzá . . . De úgy látszik, itt főleg csak játsszák az iskolást a gyerekek. Mert bár a délelőtti közepén vagyunk, igen sok iskolás korú gyerek lézeng itthon. Az egyik, mert „éppen most” megy az iskolanővérhez, a másik, mert nincs ruhája, azért nem tud elmenni az iskolába, a harmadik „cigaretta” a Nemzeti előtt és most indul üzlet után . . .” (Annak a lapszámnak, ahol ez az írás megjelent 100'000 000 azaz százmillió pengő volt az ára . . .)

És közben folyt az *1945-46-os tanév* . . . Romos, ablaktalan iskolák, fűtetlen tantermek . . . Az egyik hatodik kerületi gimnázium növendékei a Széchenyi fürdőbe jártak iskolába, mert ott legalább meleg volt, ideig-óráig. Alig-alig kezdődött el a tanév, október végén már kitört a szénszünet, s az ország legtöbb iskolájában a téli hónapokban nem volt, nem lehetett tanítás. Hiszen nemcsak szénről volt szó, hanem tetőről, ablakról, ajtóról — ami mind, mind hiányzott. Füzetekről, tankönyvekről nem is beszélve!

Ekkor — 1946 telén — indult meg az *iskolarádió*. De milyen sokban különbözött ez az első kísérlet a mai rádióiskolától!

Már maga a pedagógiai feladat is szinte lehetetlen volt: a legrendszeretlenebbül iskolázott, légtőlönözőbb korosztályú diákoknak kellett a rádió révén valamiféle továbbtanulási lehetőséget nyújtani. A technikai feltételek pedig . . . Ide sorolhatjuk azt is, hogy 1946-ban még milyen kevés családnak volt rádiója.

Az iskolarádió vezetője, szervezője egy lelkes, melegszívű, tapasztalt pedagógus: SZONDY GYÖRGY volt. Az előadók között szerepeltek KERESZTURY DEZSŐ, a kultuszminiszter és kiváló irodalmár és MAJOR TAMÁS. (MAJOR TAMÁS kapcsolata a tanulóifjúsággal nem itt kezdődött, hanem jóval régebben: a Városi Színház filléres ifjúsági előadásain, ahol vele, rajta keresztül egy — színházba talán egyébként soha el nem jutó — nemzedék ismerte, szerette meg a színházat.)

Az iskolarádió, amelynek munkájából e sorok írója is néhány előadással szerény részt vállalt, korlátlan lehetőséget nyújtott a szerző, az előadó számára. Lehetett előadást tartani, hangjátékot írni, helyszíni közvetítést adni az ókori Olympiából, XIV. LAJOS udvarából, MME DE MAINTENON Saint-Cyr-i intézetének Esther-előadásáról. Ez utóbbiakat is a szerző maga szervezte, rendezte: SZONDY GYÖRGY pedagógus munkatársa segítségével maga szerezte a közreműködőket, ha ilyenekre is szükség volt. Nem volt rendező, nem volt technikai tanácsadó és minden adás közvetlen, egyenes adás volt . . .

Hősi korszak volt . . .

Hősi korszak volt . . .

Kerestük, kutattuk az újat, a jobbat, de még rengeteg volt a visszahúzó erő. S az új keresése közben is hányszor hibáztunk, tévedtünk . . . Lelkes örömmel üdvözlöttük az iskolai diákönkormányzat első megnyilvánulásait: a gyerekekből alakult iskolai „minisztertanács”-okat. Riportokban, cikkekben népszerűsítettük a követendő példát's időbe tellett, amíg beláttuk: helytelen útra tévedtünk.

De a hibák, a tévedések ellenére már sarjadt az új: 1946 május 9-ére, a háború befejezésének első évfordulójára *országos béke-pályázatot hirdettek* az elemi iskolás gyerekeknek. Sok-sok dolgozat érkezett a pályázatra.

„Majdnem minden dolgozat többszörös vádbeszéd: a tartalmukon túl a külsejük is az, ócska papírdarabok, hiszen a gyerekek nagy részét a háború még attól az élvezettől is megfosztotta, hogy kedvükre összeírhasanak egy nagy darab tiszta papírost, ilyen még a dolgozatokra se jut. A helyesírási hibák is inkább az ostromszünetet, a szénszünetet vádolják, mint a lustaságot, figyelmetlenséget” — így szól a kommentár.

LUKÁCS LÁSZLÓ a Szt. István téri népiskola negyedik osztályos kisdíákja ezt írta béke-dolgozatában:

„1945. január 17-én ránkvirradt a szabadulás hajnala, reggel 6 órakor bevonultak az oroszok. Egy-két hétig, amíg egész Budapestet el nem foglalták, addig pincében éltünk. A háborúnak vége lett. Most már eljön az az idő, amikor az emberek szeretni fogják egymást. Ezt így képzelem el: az emberek szeressék egymást, de ne csak nagyban, hanem kicsiben is. Ha minden ember összefog és szereti egymást, csak akkor lesz igazán béke”.

KECSKÉS ÁGNES, a debreceni Mester utcai népiskola tanulója ezt írta:

„Gondolkozzunk csak egy kicsit, hogy miért szenvedtünk olyan sokat? Azért mert nem hallgattunk a jó tanácsra, hanem mert mentünk bele a veszedelembé és mert gyávák voltunk hirdetni az igazságot. Nem csak mi szenvedtünk, hanem több országok is. De megérdemeltük sorsunkat, mert ha a magyar nemzetnek esze lett volna, nem szenvedett volna ennyit”.

GODA EDIT harmadik osztályos tanuló a békeértekezletre vágyakozott:

„Bárcsak elmehetnék oda, ahol a békét kötik. Azt mondanám: bácsik kérem, egy kérésem volna! Tessék szíves lenni tartós békét kötni, ha tetszene tudni, milyen félelem és rettegés volt az életünk. Mindig vártuk, hogy mikor esik ránk a bomba, mikor dül össze a ház. Bácsik kérem, legyen béke. Ne legyen drága semmi. Ne két-három évig, hanem száz évig tartson a béke”.

A budapesti Tankerületi Főigazgatóság a KATAJEV: „*Távolban egy fehér vitorla*” című könyvéből készült „*Fiúk a gáton*” című filmmel kapcsolatban hirdetett pályázatot. Rajzban vagy írásban lehetett arra a kérdésre válaszolni, kinek mi tetszett a filmbein legjobban.

Ezekben a dolgozatokban — mai szemmel nézve — sok az üres, az azóta többszörösen elkoptatott frázis. De akkor — 1946-ban — valóságos változás, a pedagógusokban, szülőkbén, gyerekekben végbemenő változás első biztató jelei voltak. Hiszen azok a gyerekek, akik 1946-ban ezeket a dolgozatokat írták, valamennyien átéltek a háborút, iskolába is már a felszabadulás előtt kezdtek járni.

„Ebből a történetből egy számomra ismeretlen világot ismertem meg — írta egy tizenkétéves harmadik gimnazista. — Láttam az oroszok között az előkelőségeket, amint kényesen foglaltak helyet üres kabinjukban, miközben a munkás, a dolgozó nép a földön hevert és egymáson taposott. Néztem és bámultam az alsóbb rendű nép szoros összetartását, csodáltam az ellenállók bátorságát, vakmerőségét, mellyel szembeszálltak a cári pribékek kancsukáival és védekeztek az elnyomás ellen. Együttéreztem velük. Átéreztem a rettegés és bűjdosás szörnyű érzését. A film nagyon fellelkesített és örömmel vettem észre, hogy egy lépéssel közelebb kerültem az orosz nép megismeréséhez”.

Gyerekes, kerek betűkkel írta egy alig tizennégy éves kislány a következő sorokat:

„Még arra is, aki nem osztályharcos szemmel nézte a történeteket, lenyűgöző hatással volt a filmen szereplő gyermekek küzdelme az igazság kiharcolásáért. Hogyne ragadt volna meg engem, aki öntudatos osztályharcosként szemléltem az eseményeket és aki mindenfelől az élet igazságtalanságainak, az emberek önzésének és erőszakosságának nemcsak szemtanúja, hanem sorsrészesem voltam”.

Hat oldalas dolgozat végződik a következő sorokkal:

„És megvilágosul a nézőtér. Szinte féllómban, bódultan megyek ki a félhomályba. Most gyúlnak ki a lámpák, égen is, földön is. Bennem is most gyúltak ki a csillagok. Amint mentem tele érzéssel a szívemben, rádöbentem valamire. Nem szabad flegmatikusan élnünk a világban. Nem lehet elengedni a sorsnak a kerekét, mert még rossz irányba fordul. S akkor megint harc lesz s kisfiúknak kell a muníciót hordaniok. Pedig már elég volt a lövöldözésből, gyilkolásból. Nekünk nem a rombolás a feladatunk, nekünk építenünk kell”.

Nyolcadikos — tizenhét-tizennyolc esztendő — fiú írásából idéztük:

„Aki fogoly volt, az tudja, hogy mi a szabadulás utáni vágy. Akin valaha is végigcsapott a náci örület ostora, az testvéreinek, rokonának érzi a cári kancsuka hatalma alatt nyögő muzsikot. Üldöző és szökevény, kém és lázadó itt is volt. Itt is parázslott az elkeseredés tüze. Itt is teli voltak a börtönök és temetők. Voltak elkeseredettek, akik mertek tenni és közömbösök, akiknek a szívét még nem járta át a szabadság kősa szele. Keserű emlékeztető, fájón igazat, sajnón igazat beszél. Fiúk a gáton. Fiúk a holnapért. Fiúk a szabadságért, a testvériségért, az egyenlőségért. Fiúk háborúja az igazi békéért. „Vége” — vetődik a vászonra és visszahoz a való múltból a való jelenbe. Az igazzá vált álmok hónapja. Szabad vagyok! És az én szabadulásom valahol ott indult meg, ahol a film befejeződött”.

Sokféle következtetés levonására nyújthatnának alkalmat ez és a hasonló közel negyedszázados dolgozatok arról is, hogy mit kezdtünk jól, mit folytathattunk volna még jobban s talán arra vonatkozólag is, miben hibáztunk, hibáztunk . . .

Ez azonban külön tanulmányt, tanulmányok sorát igényelné. Így e dolgozatok kapcsán, hadd emlékezzem csupán arra a *Tankerületi Főigazgatóságra* — amely az előbbi pályázatot kiírta, s amely ebben az időben — SZÁVAI NÁNDOR tankerületi főigazgató vezetésével — az iskolaügy demokratizálásának (mert ekkor még ez volt a fő feladat) egyik fontos bázisa volt.

Milyen volt — 1946 júniusában — az első demokratikus érettségi?

„Érettségiznek a tizennyolc évesek: tulajdonképpen ez az első demokratikus érettségi vizsgálat Magyarországon, hiszen a tavalyi iskolaév alig három hónapból állott.

Azelőtt az érettségi után kezdődött a diákok számára az élet . . . ma pedig . . . az érettségiző fiatalok között hányan vannak, akik megjárták a német lágereket, a gázkamrák közelét vagy a nyugati bódulatból keveredtek vissza. Nem egy diák hadifogságból jön haza érettségizni. Bizony az élet iskoláját sokan látogatták közülük érettségi bizonyítvány nélkül.

Ezek a sokat átélt tizennyolc évesek azonban változatlanul drukkolnak, izgulnak az érettségi előtt. A bombazáporban és gázveszélyben edzett idegek beleremegnek az érettségi vizsgálat izgalmaiba.

Nem is olyan könnyű dolog. Az utóbbi években éppen a legkritikusabb osztályokban — hatodik, hetedik, nyolcadik gimnáziumban, alig jártak iskolába. Egy év alatt pedig a legjobb irányítás mellett sem lehetett mindent pótolni. Igaz, nem a legjobb irányításra vall, ha az elnöki kérdésre az egyik maturandus kijelenti, hogy a legújabb magyar írók közül Herczeg Ferencet ismeri . . .

Másutt MARTINOVICSOT szidalmazza a történelemből felelő. A negatív példák mellett azonban akadnak pozitívumok is.

„A hajdani olasz iskola romjain Magyarország egyik legdemokratikusabb szellemű iskolájának felépítésével kísérleteznek. Az igazgató és néhány lelkes tanár a romokból összeszedett iskolapadokon elkezdett tanítani. A nyolc osztálynak összesen két használható tanterme van. Lányok, fiúk ülnek egymás mellett s az érettségi barátságos beszélgetés a diák és a tanár között. Ezek a fiatalok lidércnyomásos álmaikban sosem fognak majd az érettségire emlékezni

és ami a legfontosabb: amit tudnak, jól, helyesen tudják . . . Hadd jegyezzük ide az iskola igazgatójának, FÜSI-HORVÁTH JÓZSEFnek, a neves írónak és kritikusnak, és a magyar irodalom és történelem tanárának, KÉPES GÉZÁnak, a kiváló fiatal költőnek és műfordítóknak nevét . . . ”

Ez azonban a meglátogatott iskolák közül egyedinek tűnő példa volt; erre utal az érettségiről szóló cikk konklúziója:

„A külsőségek egyébként alig változtak. Legfeljebb a kötelező sötét ruha tűnt el, egyéb formaságok a régiek. És sajnos, tiszteletreméltó kivételektől eltekintve a belsőségek sem sokat változtak és az elavult formában változatlanul elavult tartalom tenyészik. Az érettségi vizsgálat éppen úgy, mint az egész magyar közoktatás, sürgős reformot kiált.”

Az érettségi kedvezőtlen tapasztalatai arra indították a riportert, hogy maga végezzen felmérést: tíz kérdést tett fel a tíz legnagyobb pesti gimnázium egy-egy hetedikes-nyolcadikos diákjának s a válaszok bizony kevésbé voltak kielégítőek. (Nincsen azonban kizárva, hogy ha ma valaki felülbírálná ezeket a kérdéseket, a kérdező sem kapna jobb osztályzatot, mint hajdan a felelő diákok.)

1946 nyarán a Tudományegyetem bölcsészeti karán háromhetes „világnézeti átképző tanfolyam” indul tanárok számára.

Az előadók DARVAS JÓZSEF, ORTUTAY GYULA, MOLNÁR ERIK, BÓKA LÁSZLÓ, TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF, ERDEI FERENC és még sokan mások az új magyar szellemi élet és tudomány kiemelkedő vezetői közül. Az ifjúsági mozgalmat NONN GYÖRGY, a NÉKOSZ-t KARDOS LÁSZLÓ képviselte, a közoktatást és pedagógiát KEMÉNY GÁBOR, KARÁCSONY SÁNDOR, KOVÁCS MÁTÉ és KISS ÁRPÁD.

A tanfolyamot KERESZTURY DEZSŐ kultuszminiszter nyitotta meg.

„Iskoláink akkor lesznek népszerűek — mondotta a kultuszminiszter — ha a nép szívébe zárja őket, ha eszközöket adunk rajtuk keresztül a nép kezébe, hogy életét szebbé tehesse . . . A tanfolyam nem a kötelező magatartás napiparancsát akarja adni, hanem felvetni a legégetőbb problémákat egy szabad, őszinte, igaz, tehát a szó igazi értelmében demokratikus vitában.”

„Az előadások után a vitadélutánokon a hallgatóké a szó. Ezek során azután terítékre kerül a magyar pedagógia valamennyi problémája, hiszen az ország minden részéből összegyűlt tanárok, rögzös pályájuk valamennyi tapasztalatát ideh hozzák. A népi művelődés körüli vitát ILLYÉS GYULA vezeti. A legfőbb panasz: nehéz a beiskolázás. A „népi” gyerekek nem szeretnek iskolába járni . . . Amikor a miskolci tanfelügyelő megkérdezett egy ilyen iskolakerülő gyereket, miért nem jár iskolába, a válasz ez volt: „Azért nem, mert az úrnak nincsen jó sora . . . ”

1946. aug. 29-én vitatta meg a Nemzetgyűlés azt a törvényjavaslatot, amely a női egyenjogúság jegyében a jogi-kart, a műszaki egyetemeket és a Közgazdasági Egyetem közgazgatási karát is megnyitotta a nők előtt.

Az egyenjogúság azonban — a törvény ellenére is — csak nehezen érvényesül a gyakorlatban. Az első fecskéket vallató riportert azt írja: „A Közgazdasági Egyetem dékánja bennünket kért meg, hívjuk fel az egyetemre készülő leányok figyelmét a közigazgatási, diplomáciai pályán való elhelyezkedésre, könyvtári szakra is képesítő közgazdasági szakra, melyre eddig alig tíz-húsz növendék iratkozott be.”

A Műegyetemen a gépész szakra háromszáz fiú közé mindössze két lány jutott be, az általános mérnök karra tíz elsőéves hallgatózó került, harminc vegyész között pedig mindössze kettő a leány . . .

Így kezdődött . . .

Hogyan indult el, milyen tényezőkből tevődött össze az a folyamat, amit ma úgy hívunk: *kulturális forradalom*?

A kulturális forradalom fontos alapvető vívmányai mindenki előtt jól ismertek, nem is ezeket szeretnénk felidézni, csupán egy-egy — már az idők homályába elvesző — apró részletre emlékeztetni.

Ma már biztosan azok közül is sokan elfelejtették, akik átélték, milyen nagy harcok előzték meg s milyen nehézségek késleltették az általános iskola bevezetését. „*Miért támadják az általános iskolát?*” — tette fel a kérdést a riporter sorra járván az általános iskola néhány közismert ellenzőjét.

A szubjektív ellenvéleményeknél nagyobb nehézségeket jelentett azonban az objektív feltételek hiánya: a lassú ütem, amelyben az iskolák újjáépítése, a hiányzó ablakok pótlása folyt, a demokratikus tankönyvek hiánya.

1946 nyarán két napig perselyekkel járták Budapest és a vidéki városok utcáit a diákok — kicsinyek, nagyok — és gyűjtöttek az iskolák újjáépítésére. Erről az eseményről — e sorok írójának cikke nyomán egy amerikai gyermeklap is beszámolt.

„... Két napon át Budapest és a vidéki városok utcái gyermekekkel voltak tele — négytől tizennyolc évesig. Mindannyian úgy érezték, hogy kötelességük segíteni. Az utcákon felvonuló gyerekcsoportok feliratokat vittek. „Ablakokat, fűtőanyagot és demokratikus iskolakönyveket akarunk” vagy „Törött ablak, beteg gyermek, boldogtalan jövőd”. Mezítlábas, kopott ruhás gyerekek járták perselyeikkel az utcákat s állították meg a járókelőket.

Egy kisfiú odament az egyik gyűjtőközponthoz és megkérdezte: „Elég pénz gyűlt már össze az én iskolámnak?” Megnyugtatták — elegendő pénz összegyűlt, ő is derekasan gyűjtött reggel óta, hazamehet. Elindult, de már a következő sarokról visszazaladt: „Néni kérem, én azért holnap is eljövök. A demokráciában, az embernek nemcsak magára kell gondolni. Nekem segítenem kell a többi iskolának is.”

Minden kirakatban a gyermekek által készített feliratok díszeltek; az állam cigarettát adott a gyerekeknek, hogy ezek eladásával is hozzájárulhassanak gyűjtésükhöz.

Az eredmény minden várakozást felülmúlt, senki se tudott nekik ellenállni. Az ország szegény, az embereknek kevés a pénze, de senki sem vonakodott adni, mert tudták, hogy ezekből a fillérekből könyvlapok lesznek és ezekből a könyvekből szabadságot és emberséget tanulnak majd” — írta a *Gyermekvilág* című amerikai gyermeklap.

Ha Budapesten is vannak nehézségek, sokszorozottan jelentkeznek ezek vidéken. Felkeresünk *egy tanyai iskolát*, a fővárostól mintegy száz kilométernyire, a ceglédi szőlővidéken.

Százon felül iratkoztak be a gyerekek a tanyai iskolába, el se férne, ha valamennyi eljárna. S az egyetlen tanítónő így is délelőtt-délután oktat.

„Hat-hétéves apróságok négy-öt kilométer távolságból gyalognak be az iskolába. Kis szatyrot lóbálnak, abban — akinek van — cipőt, amit kímélni kell, a láb talpbőre úgysis utána nő. A szatyorban bőven van helye a cipőnek, mert például itt a csemői négy osztályban mindössze egy gyereknek van tankönyve. Aki vehetne, az is inkább várja az ingyen könyveket, de a legtöbbször napszámba kellene menni egy-két napra, hogy tankönyvre teljék.”

A gyerekek tudása, tájékozottsága?

„Sok közülük még vonaton se ült, mindössze egy volt Pesten, valójában az is csak Kispesten. Legtöbbjre villanyt se látott, a rádió szavát is alig tíz hallotta.

A telefont öten ismerik, egy állítólag beszélt is már rajta, de a többi sehogysem akarja elhinni. Ugyancsak öt gyerek volt a csemői tanyai iskolások közül moziban és három olvasott az iskolakönyvön kívül más betűt. A háborúra viszont valamennyien emlékeznek . . . A töltőtoll, amivel jegyzek, itt Budapesttől alig három óra személyvonat-gurulásnyira általános feltűnést kelt. Azt mondja az egyik szöghajú kislány: „Mennyi levét ereszt, oszt még préselni se kell . . .” Mivel-hogy a szőlő, ami erre felé annyi terem, szintén bőven ereszti a levét, csakhogy a prés alatt . . .” (1946 október)

Országszerte nemcsak a tankönyv, a füzet a probléma, hanem a cipő is, ami-ben a gyerekek iskolába járhatnak — főleg télidőben.

„De most is segített az asszonyi szív, a női leleményesség. Nyárújfalun elha-tározták az asszonyok, hogy segítenek a dolgon s nem engedik, hogy rossz cipőjük miatt ne járhasanak hetekig iskolába a környékbeli gyerekek.

Öt pár kisebb-nagyobb cipőcskét, csizmácskát szereztek . . . A cipőkből vándorcipők lettek, mindig olyan gyerek kapta kölcsön őket, akinek nem volt rendes lábbelije vagy éppen javítani kellett.

A gyerekek reggelenként sorra jelentkeznek a zöldkeresztes nővérnél a vándorcipőért. Sorra felpróbálják s ha az egyik szorít, felpróbálják a másikat s addig járnak benne iskolába, amíg valami jó tündér meg nem lepi őket új cipővel vagy a suszter nem teszi rá a foltot a régre . . .”

A vándorcipő-akció nem maradt a nyárújfalusi asszonyok, gyerekek kivált-sága, több helyen bevezették, meghonosították az MNDSz asszonyok, hogy ezál-tal is több gyerek juthasson iskolába.

Vándorcipő . . . vándorautó . . .

Az MNDSz vándorautói az egész országot bejárták. Vitték, terjesztették az egészségügyi kultúrát. „Olyan vidékekre is elkerülnek ezek a mozgó kórházak, ahol a madár is csak ritkán, orvos pedig jóformán sohase jár. Nemcsak kitűnő szakorvosokat visznek a falukra, tanyákra a vándorautók, hanem visznek maguk-kal ingyen gyógyszer, kötszert, röntgenkészüléket, gyerekekkelengyét, és hogy a gyerekek számára valamivel enyhítsék az orvosi vizsgálat keserveit — bábszín-házat meg cukrot, csokoládét . . .”

„Úgy bukkan elő ez a hatalmas jármű egy-egy falu vagy tanya határában a porfelleg mögül, mint a játékos délibáb. A csalóka délibábhoz szokott alföldi parasztnép alig is mer hinni szemének, hiszen ez a csalfa természeti tünemény annyiszor becsapta, oly sokszor félrevezette már . . . Minden széppel és jóval biztatta, de mire közelébe merészkedett, úgy eltűnt, hogy nyoma se maradt.

Ez az otromba nagy autó azonban egyre közelebb jön . . . A felnőttek csodálkozó lelkesedéssel fogadják, . . . A gyerekek úgy állják körül, mint valami vándorcirkusz kocsját . . . Alig érkezett meg a vándorautó, már kezdődik a rendelés. Három doktor: belgyógyász, szemorvos meg bőrgyógyász vizsgálja a betegeket. A belgyógyász páciensei között igen sok a gyerek . . . Már koromsötét este van. A petróleumlámpa csak gyéren világít, de az orvosok egyetlen várakozót sem akarnak elküldeni. A belgyógyászati rendelésen tíz év körüli kislány zokog keservesen s kézzel-lábbal védekezik valami gyilkos szerszám ellen, amit orvosi műnyelven úgy hívnak, hogy: hőmérő . . . A többi gyerek is csodálkozva nézi, még ők se láttak ilyet. Amikor végre mégis az áldozat hóna alá erőltetik, elkese-redetten feljajdulva kérdi: „Édesanyám, úgy-e azért nem halok meg . . .”

„ . . . Az orvosságot ingyen adják, még a nevét se kell érte odaírni, aki kapja. Bizony sokan nem is tudnák, mert — kísért a múlt — a falu lakóinak majd 30 százaléka analfabéta . . .”

A vándorautók ebben is segítenek: *felderíteni, hol ki az analfabéta.*

„Furfangos nyomozás folyik országszerte az írni-olvasni nem tudók után. A régi Magyarországon az volt a szokás, hogy az emberek azt szégyelték, amiről nem tehettek, mint ahogy arra voltak büszkék, ami nem az ő érdemük volt. A múlt szokásai, beidegzései nem múlnak el egyik napról a másikra: még ma is szégyenkezik, bújkál, titkol, tagad az írni-olvasni nem tudó felnőtt Magyarországon. Meg kell keresni, nyomozni kell utána, ezer ötlettel, furfanggal, tapintattal, ügyességgel, de mégis csak fülön kell fogni őket és behozni a tanfolyamokra. Mint VOLLY ISTVÁNTól, a kiváló népdalgyűjtőtől, az analfabétizmus elleni harc egyik szervezőjétől megtudjuk, az analfabéták kutatói bejárják az iskolákat, szövetségre lépnek a gyerekekkel, megszervezik a kutatóhálózatot . . .”

Akik azonban megismerték a betűt, akkor úgy tűnt — egy életre szövetséget kötöttek vele. Kevermesen, a Viharsarokban hallottuk egy egykori uradalmi zsellértől:

„Először az anyám tanult meg olvasni. Ő olvasta fel az apámnak — ha esténként fáradtan hazajött a munkából az Egri csillagokat. Ez úgy megtetszett neki, hogy ő is elkezdett olvasni tanulni s azóta is szorgalmasan olvas . . .”

Az épülő új szolnoki Tiszahídról munkások szólnak be az arrahaladó vonat ablakán: „Olvasnivalót, kiolvasott újságokat kérünk . . .”

Helyreállított iskola ayatása, bölcsőde-, óvodaavatás olyan vidékeken, ahol azelőtt ilyesminek hírére se hallották. Minden hétre, minden napra jutott „esemény”. Ezek lassanként a hétköznapi eseményeivé váltak, s azután jött „egy vörösbetűs ünnep.”

„A fiatal magyar demokrácia életében vannak szívderítő, lélekemelő vörösbetűs ünnepnapok: ilyen volt az első Dunahíd felavatásának napja s ilyen most az *első demokratikus tankönyv megjelenésének ünnepe*. A két ünnepnap lélekben, szellemben is igen közel áll egymáshoz, hiszen ez a tankönyv is híd a magyar történelmi múlt és a jelen között . . .”

„S az új tankönyv nemcsak szép, jó, hanem olcsó is. „Tankönyv nem gond a diáknak, tíz forintért adnak hármat” — hirdetik a tankönyvátadás ünnepségére felsorakozó kisdiakok kezében a transzparensék. „Könnyen járunk iskolába, leesett a tankönyv ára” — olvassuk másutt. Boldog öröm csillog a kisdiakok szemében, amikor ORTUTAY GYULA kultuszminisztertől átveszik az első új, demokratikus tankönyvet. A jól végzett munka öröme ragyog az Egyetemi Nyomda munkásainak arcán, hiszen az ő áldozatos munkájuknak köszönhető, hogy idejére elkészült az első magyar demokratikus történelemkönyv, amely mint ORTUTAY GYULA mondotta: „Külsőleg tetszetős, belsőleg értékes munka: a haladás szellemét és az emberi békét szolgálja.”

Így kezdődött . . .

A tanulás? Ennek elemzése helyett hadd iktassam ide végezetül egy kis írást 1949-ből:

„A Szabadság-hídon megy át a villamos. A negyvenkilences. Délelőtt tizenegy óra felé jár, nem nagy a zsúfoltság, mindenkinek jut ülőhely. Mellettem két asszony beszélget — nem figyelem, miről, csak akkor figyelek föl, amikor az egyik méltatlankodását hallom:

— Rettenetes ez, hogy ilyenkor télen beszedik azt a Petőfi-hidat. A nagynénem ott lakik a Döbrentei téren, s ahelyett, hogy egyenesen odamehetnék, most itt jöhetek körül . . .

— Jövőre majd meglesz már a Lánchíd is — vigasztalja a szomszédnője.

— Á, a Lánchíd, az se sokat segít — legyint az előbbi panaszos —, akkor is csak kerülni kell.

Akkor is csak kerülni kell . . . — hallok a panaszt s eszembe jut egy ugyanilyen téli délelőtt. Hány éve is annak? Nem száz, nem ötven, nem is huszonöt, mindössze három év múlt el azóta. Hirtelen megindult a jégzajlás a Dunán, az utolsó ideiglenes hidat is be kellett vontatni, s egyik óráról a másikra elszakadt Pest Budától. Nem tudtuk, napokra-e, hetekre, vagy esetleg hónapokra, hiszen igaz, hogy január végére ígérték az új állandó híd felavatását, de megszoktuk azelőttről, hogy amit január végére ígérnek, az legjobb esetben áprilisra lesz készen. Híd nem volt, csónak nem közlekedhetett a zajló Dunán. Akinek mégis dolga volt Pesten, elvándorolhatott a Kelenföldi pályaudvarra, bepréselhette magát az ingajáratnak becézett marhavagonba, s ha minden jól ment és reggel hétkor elindult, délben egyre már meg is érkezhettek a Ferencvárosi pályaudvarra. Ennél hosszabb ideig csak a hajóút tartott, amikor már szünni kezdett a zajlás és járhatott hajó a Dunán. Délután háromtól este tízig-tizenegyig álltunk sorba, míg rákerültünk a hajóra; s éjjelre már otthon is voltunk. Pestről Budán . . .

Aztán megtörtént az első csoda. Az emberek nem hittek a fülüknek, amikor meghallották, se a szemüknek, amikor meglátták: nemhogy időre, de idő előtt készült el az első állandó híd: a Kossuth! Jóval egyszerűbb lett a budai ember élete, már csak a Kossuth-hídig kellett a legtávolabbi Budáról is elutazni a villamos lépcsőjén, s azután a hídnál alig egy-két órát sorban állni, mert olyan nagy volt a zsúfoltság. A szél lesodorta a kalapunkat, a hideg nem egyszer belénk fagyasztotta a lélegzetet, de büszkén, boldogan mentünk át az új hídon — el se tudtuk képzelni, hogy lesznek még olyan idők is, amikor nem kell gyalog átmenni, hanem villamos jár majd a hídon . . .

Mondom, ennek 'se száz, se huszonöt, se tíz, hanem éppen három esztendeje. S mellettem valaki most azért panaszkodik, hogy nem vezet külön állandó híd a Döbrentei-térre, a nagynénihez.

De megnőtték az igényeink!"

A fenti írás címe ez volt: *De könnyen felejtünk . . .*

JEGYZETEK

Demokráciát játékerszágba. Jövendő. 1945. dec. 22. — Gyermekjátékok. Asszonyok. I. évf. 10. sz. — Így ebédel Budapest. Jövendő. 1946. január 26. — Így lakik Budapest. Jövendő. 1946. május 16. — Halló itt iskolarádió! Jövendő 1946. február 8. — Lehet jól is nevelni a gyerekeket . . . Jövendő 1946. jún. 13. — Így látják a gyermekek. Jövendő 1946. nov. 28. — Érettség és érettségi. Jövendő 1946. június 20. — A Jövendő levizsgáztatta a pesti gimnáziumokat. Jövendő 1946. július 11. — Demokráciát tanulnak a tanárok. Jövendő 1946. aug. 22. — Asszonyok! Jogra át! Jövendő 1946. szeptember 5. — The story and pictures of Hungarian children rebuilding their schools (by Dr Eva Foldes a teacher of Budapest.) Child Life, February 1947. — 100 mezítlás gyerek 1 agyonhajszolt tanító a tanyai iskolában. Jövendő 1946. okt. 3. — Vándorcipők — vándorciszimák. Új magyar föld. 1948. február 1. — Amíg huszonöt vándorautó eljut odáig. Jövendő 1947. augusztus 7. — Az egészség nagykövetei járják a falut. Jövendő 1947. augusztus 21. — Ha majd a szellem napvilága. Asszonyok V. 4. sz. — Szélesend a Vihar-sarokban. Jövendő 1947. szept. 11. — Híd a Tiszán. Jövendő 1947. szeptember 4. — Egy vörösbetűs ünnep. Jövendő 1947. szept. 4. — De könnyen felejtünk. Asszonyok V. évf. 6. sz.

Éva Földes

THE RENASCENT SCHOOL

Between 1945 and 1948 the author had been working as an educational reporter. She selected some of her writings of that time, commanding a vivid picture of the schools reviving after Hungary's liberation, of their life filled with a new spirit, of the ideas and ambitions of the infants and schoolchildren of that time. The reports present the portrait of a heroic era to the reader of our days.

Ева Фёльдеш

О ВОЗРОЖДАЮЩЕЙСЯ ШКОЛЕ

Автор статьи работал репортёром в области педагогики между 1945—1948 годами. Она собрала несколько из своих тогдашних статей, которые дают пластическую картину о возрождающихся школах после освобождения, о жизни школ нового направления, о представлениях и мечтах тогдашних маленьких детей и школьников. Из этих репортажей открывается перед современным читателем картина героической эпохи.